

znaka za polglasnik so narečni glasovi zapisani s črkami knjižnega jezika. Celoten proces transkripcije je potekal med letoma 2000 in 2004.

Knjigo bogatijo številne slikovne priloge, ki prikazujejo Resnika in njegovo družino ter dopolnjujejo opise vsakdanjega življenja v Petrušnji vasi leta 1950, ko je tam raziskovala terenska ekipa SEM. V prilogah so še primer fonološkega zapisa Resnikovega govora dr. Vere Smole, kronološki prikaz Resnikovih pripovedovanj, 30 krajših pripovedi Resnikovih tet, France in Micke, popis gospodarjev Resnikove kmetije od leta 1756 in poročilo Milka Matičetovega o terenski raziskavi Šentvid pri Stični 1950. Za bralca je vsekakor dobrodošla zgoščanka s posnetki Resnikovega pripovedovanja (leta 1959 jih je posnel Milko Matičetov, hrani jih ISN ZRC SAZU), saj z njimi dobimo delni vtis o dolenjskem narečju in tudi o Resniku samem.

Matičetov nam že v uvodu v kronološkem opisu naniza več imen slovenskih pravljicarjev, s katerimi se je srečal v svoji dolgoletni in plodni karieri, in lahko se le radovedno vprašamo, katerega izmed njih bo doletela ta čast, da bo predstavljen kot drugi v zbirki *Slovenski pravljicarji*.

411

Miha Špiček

Alma M. Karlin: *Sama: iz otroštva in mladosti*. Celje: In lingua, 2010, 318 str., ilustr.

Svetovna popotnica, ljubiteljska raziskovalka in pisateljica Alma M. Karlin (1889–1950) je svojo avtobiografijo, v kateri opisuje prvih trideset let življenja oziroma čas od rojstva do predvečera odhoda na pot okrog sveta, napisala v Celju jeseni 1931. Takrat je bila stara 42 let, minilo je nekaj manj kot tri leta, odkar se je vrnila s svojega znamenitega potovanja in bila je uspešna ter prepoznavna v velikem delu evropskega prostora. Prvi in drugi del njene potopisne trilogije, ki sta izšla pri nemški založbi Wilhelm Köhler, sta bila namreč razprodana in sta čakala na ponatis. O njeni takratni popularnosti pa priča tudi nemški namizni koledar za leto 1931, pred nedavnim odkrit v enem od zasebnih arhivov, na katerem so bile predstavljene uspešne nemške intelektualke, mednje pa je bila kot “raziskovalka, ki izžareva neverjetno željo po spoznavanju sveta” umeščena tudi Alma Karlin.

Avtobiografijo je napisala v nemščini, svojem maternem jeziku, in jo nasloвила *Ein Mensch wird ... aus Kindheit und Jugend*, kar bi lahko prevedli kot Postati

človek ... iz otroštva in mladosti. Gre za prvoosebno pripoved, s katero Alma – tako je zapisala v predgovoru – odgovarja na vprašanja, ki so ji ju pogosto zastavljali bralci njenih potopisov: kaj jo je gnalo na pot, predvsem pa kako je postala takšen človek, kakršen je. Zaključni stavek predgovora “Zato razkrivam tisto, o čemer bi veliko raje molčala”, napoveduje mestoma tragično zgodbo ženske, ki jo je usodno zaznamovala mamina popolnoma neprimerna vzgoja – vzgajala jo je z najboljšimi nameni, ki pa so se pogosto sprevrgli v psihično in fizično nasilje –, s katero naj bi hčerino “dušo in telo” ukrojila po merilih takratne malomeščanske družbe. Sama je namreč v celjskih višjih družbenih krogih blestela, njena hči pa je od zapovedanih meril v marsičem odstopala.

412

Alma se je rodila precej starim staršem, Vilibalda je takrat imela 45 let, Jakob pa 60, in morda je prav njuna starost botrovala temu, da je prišla na svet z nekaj motnjami v razvoju. Dokler je živel Jakob, je Alma popolnoma neobremenjeno odraščala v radoživo in samozavestno deklco, ko pa je oče pri njenih osmih letih umrl, se je končala “sončnost njenega bivanja”. Vzgojo je v svoje roke prevzela Vilibalda, ki se za razliko od Jakoba nikakor ni mogla sprijazniti s tem, da je Alma imela nekoliko deformirano levo oko. “Globoko v duši je mamó bolelo, ker sem bila grda. To žalostno dejstvo pa ne bi bilo niti zanjo niti zame tragično, če bi našla pogum in se mu uprla, kajti s tistim, česar ne moreš spremeniti, pač moraš živeti. Velika vzgojna napaka je, da pri otroku zaradi podedovane pomanjkljivosti ali takšne, za katero ni sam kriv, zbujaš manjvrednostni kompleks. Odrasli pa so kar tekmovali v tem, da so me nenehno poniževali.” Alma je čutila, da se je mama zaradi “nepopolnega” videza sramuje, še huje pa je bilo po tistem, ko je Vilibalda odkrila, da ima levo ramo nižjo od desne, kar je pospremila s kriki: “Pohabljena si!” Sledila so leta bolečih in ponižujočih pregledov pri ortopedih ter različnih mukotrpnih oblik “zdravljenja”. Poleg tega so sorodniki in znanci Almi očitali čudaško in neprijazno obnašanje; bila je vase zaprta, družbena etiketa je ni zanimala, kot tudi ne gospodinjske veščine, ki so jih takrat morala obvladovati mlada dekleta.

Almina “drugačnost”, ki jo je v največji meri skonstruirala Vilibalda po smrti Jakoba, je botrovala občutkom velike osamljenosti, o katerih v avtobiografiji pogosto govori. “... saj ne vem, na kaj naj pomislim, da me ne bi navdajalo z žalostjo? Na svoje bojevito otroštvo, ortopedski sanatorij, izdajo ali tisoč ponižanj? H komu naj se zatečem z vsem svojim srcem? K nobeni človeški duši, da, niti k bogu ne, ker – ali ni nad mojim klavrnim življenjem z mrzlimi črkami usode zapisal SAMA?” Te njene besede pojasnjujejo izbiro naslova, za katerega se je odločila prevajalka Mateja Ajdnik Korošec.

Avtobiografijo oziroma tipkopolis z nekaj na roko napisanimi popravki hrani Rokopisna zbirka NUK. Originalno je obsegal 390 enostransko natipkanih strani, kasneje pa se jih je 29 neznano kako in kdaj izgubilo. To se je vsekakor zgodilo pred koncem leta 1975, ko je nekdo v NUK-u pripisal opombo, da manjkajo listi od strani 182 do 211. Pojavljajo se različne interpretacije dejstva, da so izgubljene prav strani, na katerih je Alma opisovala svoje nekajmesečno bivanje v Parizu, kamor je iz Londona, kjer je živela od jeseni 1908, odpotovala konec aprila ali v začetku maja 1911, ker se je “naveličala londonske megle”. Tako kot številne

druge konstrukte, povezane z Alminim življenjem in delom, tudi te lahko zaenkrat označimo kot povsem neargumentirane, in tako bo veljalo, dokler se ne bodo v javnosti pojavile izglubljene strani ali kakšen drug dokument, ki jih bo podprl.

V času, ko sta se približevali 120-letnica Alminega rojstva, ki smo jo obeležili leta 2009, in 60. obletnica njene smrti, ki smo jo obeležili lani, smo bili priče hiperprodukciji tekstov na temo njenega življenja in dela. Prevodom, razstavi, filmu, biografiji, spomeniku in drugim tekstom navkljub pa so številna vprašanja ostajala odprta in očitno je bilo, da se tudi konstrukti še naprej reproducirajo. Zato je bil več kot primeren prevod Almine avtobiografije, v kateri sama spregovori o sebi in pozornemu bralcu ponudi številne pred tem neznane odgovore.

Če smo prej le domnevali, da je bil Almin odnos do mame ambivalenten, lahko to sedaj argumentiramo; v avtobiografiji je namreč zapisala, da se ni čutila povezane z mamo, da ji je bila tuja, celo da je do nje čutila odpor. Po drugi strani pa lahko iz opisov različnih dogodkov razberemo, da si je neprestano prizadevala za njeno naklonjenost in spoštovanje; na pot okrog sveta se je odpravila tudi zato, da bi bila mama ponosna nanjo.

Če nas je v zadrego spravljalo vprašanje v zvezi z njeno nacionalno identiteto, ker nismo znali z gotovostjo odgovoriti na vprašanje, ali je bila zaradi rodu svojih staršev Slovenka ali zaradi maternega jezika Nemka, nas sama postavi pred dejstvo, ko v avtobiografiji zapiše: "Ker smo doma govorili le nemško in je moja mama službovala skoraj štirideset let kot učiteljica na nemški šoli, sem tudi sama bila deležna nemške vzgoje ter imela stike z nemško govorečimi. Celo v hiši moje slovenske tete so z menoj govorili nemško, zato mi ne smete očitati pripadnosti nemškemu narodu in naravnega dejstva, da sem rezultate svojih raziskovanj in dosežke na področju literature v prvi vrsti namenila temu narodu. Človek je sad svoje vzgoje." Ker je nacionalna identiteta posameznika med drugim tudi rezultat občutka pripadnosti in zavesti o sebi, Almi ne moremo oporekati, vendar le do trenutka, ko si med drugo svetovno vojno sama začne zastavljati vprašanje, kaj je – Slovenka ali Nemka, kar lahko razberemo iz njenih spominov na ta čas, ki so izšli pod naslovom *Moji zgubljeni topoli*. Izjemno zanimivo odkritje v tem kontekstu je bil tudi dokument Potrdilo o prijavi, odkrit v nekem zasebnem arhivu, iz katerega je razvidno, da je po vrnitvi iz partizanov v Celje v rubriko narodnost zapisala: jugoslovanska, slovenska.

Avtobiografija je eden od pomembnejših virov, s pomočjo katerih lahko kot povsem neutemeljenega ovržemo konstrukt, da je sovražila moške, posredno pa tudi konstrukt o njeni istospolni usmerjenosti. Konstrukta, povezana z njeno spolno identiteto sta zelo razširjena in globoko zakoreninjena, čeprav sta popolnoma neargumentirana. Alma moških nikakor ni sovražila. Prav nasprotno! Pogosto se je zaljubljala in razberemo lahko celo, kakšen tip moškega je pritegnil njeno pozornost: moral je biti zelo lep, inteligenčen in razgledan. S Kitajcem Hsi Sing Jung Lungom, ki tem merilom sicer ni ustrezal, se je celo zaročila, vendar ga je nekaj mesecev kasneje zapustila, ker naj bi bil "preveč len in neumen". Pri moških jo je odbijala pretirana čutnost, kar je privedlo do tega, da so bile le redke

njene ljubezni realizirane, o čemer je zapisala: “Večkrat v mojem življenju si je kakšen moški pridobil določen vpliv, a vselej na podlagi svojih duhovnih lastnosti, in če podrobneje pogledam, je bilo tisto, kar me je privlačilo, me zaslepilo ali vrglo v brezno želja, vedno občudovanje karakterja ali pomembnega talenta, iz česar se je vselej razvila razumska ljubezen, nikoli srčna ljubezen, ki je zaradi partnerjeve erotike hitro propadla.” Zaradi tega je imela po lastnih besedah v življenju veliko zelo dobrih moških prijateljev, a žal zelo redko ljubimca. Konstrukt o lezbičnem razmerju, ki naj bi ga imela s prijateljico Theo Schreiber Gammelin pa je sodeč po doslej zbranih podatkih osnovan zgolj na govoricah, ki so se začele širiti po Celju sredi tridesetih let prejšnjega stoletja, ko se je Thea preselila k njej. Po besedah njenih nekdanjih prijateljev, ki so vsi po vrsti zanikali možnost, da bi bili lezbijki, so ljudje začeli širiti govorce zaradi nerazumevanja narave njunega prijateljstva. Slednje bo morda dodatno osvetlila analiza pisem, ki sta si jih izmenjali v letih 1931–1934. Nobenega dvoma pa ni o tem, da so ju družili kozmopolitski duh, ljubezen do umetnosti in teozofija.

V delu *Sama* tudi izvemo, kako je potekalo Almino formalno in neformalno izobraževanje; končala je le osnovno šolanje, ki ga je zaradi zdravstvenih težav pogosto prekinjala, kasneje pa je samostojno osvojila izjemno široko znanje. Bila je namreč zelo bistro dekle in hitro je ugotovila, da jo bo malomeščanskega Celja in negativnega maminega vpliva rešilo prav znanje. Z mamo je zato sklenila dogovor; pristala je na to, da si bo na njeno željo z izjemno bolečimi metodami prizadevala izboljšati telesno držo, mama pa ji bo v zameno za to plačevala ure pouka iz tujih jezikov; in ko bo presodila, da je sposobna sama skrbeti zase, ji bo pustila oditi od doma. Tako se je tudi zgodilo. Malo po tistem, ko je pri osemnajstih opravila državna izpita iz francoskega in angleškega jezika, kar je pomenilo, da lahko ta dva jezika poučuje, se je podala v desetletno “prostovoljno izgnanstvo”, kot je to obdobje poimenovala sama, najprej za šest let v London, nato v Oslo in Stockholm. V Londonu je med drugim nadaljevala z učenjem tujih jezikov in leta 1914 na znameniti londonski ustanovi Royal Society of Arts ter na London Chamber of Commerce opravila izpite iz angleščine, francoščine, italijanščine, španščine, švedščine, norveščine, danščine in ruščine. Novico o velikem uspehu je posredovala mami kot darilo za rojstni dan. V Londonu se je seznanila tudi z azijskimi kulturami, ki so jo popolnoma prevzele, in se prvič srečala s teozofijo, ki je kasneje pomembno zaznamovala njen pogled na svet. V letih “prostovoljnega izgnanstva” se je pod vplivom londonskih znancev in prijateljev z območja Azije v njej okrepila otroška želja prepotovati svet, prav tako pa je v tem obdobju v njej dozorelo spoznanje, da hoče pisati in od tega živeti. “Moja usoda je bila zapečatenjena. Končno sem odkrila vodilni motiv svojega življenja. Napolnjeval me je s spoštovanjem in veseljem,” je zapisala o tem “usodnem spoznanju”.

Pred in med potovanjem okrog sveta je prebirala najrazličnejše vire s področij zgodovine, geografije, botanike in zoologije, na terenu pa je med drugim vedno znova raziskovala tudi lokalna verovanja in načine življenja tamkajšnjih ljudi. O pripravah na potovanje med drugim izvemo, da je denar zaslužila v svoji jezikovni šoli v Celju, ki jo je odprla po vrnitvi domov leta 1918, in da se je pri celjskem slikarju

Seebacherju učila slikanja akvarelov rastlin, da bi jih po poti lahko dokumentirala (strokovna ocena njenih akvarelov je, da so zelo solidno narejeni).

Nenazadnje je Almina avtobiografija izjemno zanimiva tudi kot dokument časa, saj opisuje dogajanje, ki je konec 19. stoletja in na prelomu v 20. stoletje silovito poseglo v življenja Celjank in Celjanov. Zaradi nezadržne krepitve slovenskega meščanstva na gospodarskem, kulturnem in političnem področju so se porušila dotedanja razmerja moči med tako imenovanimi celjskimi Nemci in Slovenci, kar je sprožilo ostra nacionalna trenja. Ta so se prenesla iz politične sfere v vsakdanje življenje in se stopnjevala do te mere, da se je moral vsak Celjan opredeliti za eno ali drugo stran, vsako odstopanje od nacionalnega načela pa je bilo kaznovano z moralno segregacijo. Almini spomini na otroštvo se pogosto dotaknejo tega dogajanja in ga nazorno ilustrirajo.

415

Njena besedila – avtobiografija *Sama*, potopisa *Samotno potovanje* in *Urok Južnega morja* ter spomini na drugo svetovno vojno *Moji zgubljeni topoli*, ki jih lahko kronološko razvrstimo, omogočajo dober vpogled v življenje in delo ene največjih svetovnih popotnic vseh časov – ni bila sicer prva ženska, ki je prepotovala svet, vendar utegne nadaljnje raziskovanje pokazati, da je bila prva ženska, ki je osem let kontinuirano potovala okrog sveta in se po poti preživljala s svojim delom. Njena avtobiografska pripoved je iskrena in večplastna, zato nagovarja zelo širok krog bralcev. Za raziskovalke in raziskovalce njenega življenja in dela pa je avtobiografija dokument časa, predvsem pa odličen vir podatkov ter iztočnic za nadaljnje raziskovalno delo. Na literarnokritično in literarnozgodovinsko oceno avtobiografije in ostalih Alminih del nestrpnost čakamo, prav tako kot na oceno o njenem doprinosu k slovenski etnologiji in kulturni antropologiji.

Barbara Trnovec